FUGARE – DECI SUMARE – GANDURI DESPRE TRADUCERE

Costin Popescu

Se spune că uneori este mai greu să vorbeşti despre un lucru decât să-l faci. Probabil că traducerile sunt un astfel de lucru. Traducând, te poți folosi de calități mereu gata să te scoată din încurcătură: inspirația, intuiția etc. şi care, în plus, preiau ceva din aura creației propriu-zise. Vorbind despre traduceri, nu te poți sprijini decât pe rațiune; dacă procedezi altfel, treci drept neserios. De aceea pornesc cu oarecare temeri la aşternerea rândurilor care urmează (mai ales că am o mai mare experiență de traducător decât de orator).

Cred că un traducător bun trebuie să aibă trei calități. Prima: să cunoască limba din care traduce şi limba în care traduce (se spune că trebuie să aibă în primul rând o rafinată cunoaştere a limbii materne: i-ar putea exploata potențialitățile expresive, atunci când traduce în limba maternă). A doua: să aibă o solidă cultură enciclopedică. A treia: să dovedească umilință în fața textului pe care îl are de tradus (adică să-şi limiteze cât mai sever intervențiile în text). Să le luăm pe rând, oricât de fugar (şi sumar). Înseamnă că voi refuza teoretizările şi voi menționa cazuri concrete, din care se pot trage diverse învățături (aceste cazuri privesc traducerile din şi în limba franceză).

Iată ceea ce cred că reprezintă extremele în care se manifestă prima calitate. În limba franceză sunt frecvente adjectivele demonstrative (*ce*, *cette*, *ces*...), mult mai frecvente decât în româneşte (mai ales în utilizarea orală a limbii); aceste adjective trebuie adesea «curățate» la traducere, căci pot apărea serioase ambiguități atunci

BDD-A4928 © 2004 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:58 UTC)

când într-o frază mai multe substantive de acelaşi număr şi/sau gen sunt însoţite de respectivii determinanţi. Acelaşi lucru în cazul pronumelor personale (în limba română prezenţa pronumelui personal marchează fie o diferenţă, opoziţie etc. la nivelul referentului – *El mănâncă, ea citeşte* –, fie o intenţie stilistică – *Eu v-am spus să munciţi, nu să staţi de vorbă*: supărare a unei persoane dominante într-un grup). De cele mai multe ori, rezolvarea acestui tip de dificultate este pusă în sarcina a ceea ce se numeşte «simţul limbii».

Cealaltă extremă este pusă în evidenţă de traducerile de poezie modernă. Poemul *Jabberwocky* este explicat de Humpty Dumpty (Lewis Carroll): «Twas brillig, and the slithy toves / Did gyre and gimble in the wabe; / All mimsy were the borogoves, / And the mome raths outgrabe.»

Poemul a fost tradus în franceză de Henri Parisot: «Il était reveneure; les slictueux toves / Sur l'allouinde gyraient et vriblaient; / Tout flivoreux vaguaient les borogoves; / Les verchons fourgus bourniflaient.»

Artaud a propus altă traducere: «Il était Roparant, et les vliqueux tarands / Allaient en gilroyant et en brimbulkdriquant / Jusque-là où la rourghe est a rouarghe a rangmbde et rangmbde a rouarghambde: / Tous les falomitards étaient les chats-huants / Et les Ghoré Uk'hatis dans le GRABÜG-EÛMENT.»

Unele cuvinte pot fi înţelese; altele au terminaţii specifice substantivelor, verbelor etc. Textul capătă aparenţa unei naraţiuni; or, naraţiunea are un obiect, o serie de fapte despre care autorul naraţiunii crede că interesează destinatarul. Aici suntem în faţa unui efort de a distruge limbajul, de a-i arăta previzibilitatea, monotonia, de a crea unul nou, proaspăt, surprinzător… Numai că bietul traducător este forţat să desfăşoare o muncă analoagă celei depuse de autor şi până la urmă să creeze un fel de parodie, pastişă sau cum vreţi să-i spuneţi. În acest caz, cum se poate măsura reuşita unei «traduceri»? Mai e vorba de o *traducere*?

Voi începe cu referiri de natură comică la partea referitoare la cultura enciclopedică; mi se pare o bună cale de a arăta riscurile care pândesc traducătorul. Exemplul cel mai hilar din domeniu este luat dintr-un ziar. Redactorul a luat o ştire din fluxul transmis de agenţiile de presă şi a adaptat-o pentru rubrica de care se ocupa. Cu ocazia centenarului morţii lui Richard Wagner (1813-

BDD-A4928 © 2004 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:58 UTC)

1883), la Bayreuth – oraş din Bavaria unde compozitorul a pus în scenă tetralogia *Inelul Nibelungilor*, unde a locuit o vreme şi unde se organizează un festival de «muzică grea» – au avut loc mai multe manifestări decât de obicei; autorităţile au dispus şi crearea unei case memoriale. Dar Bayreuth seamănă provocator de bine cu Beyrouth, numele francez al capitalei Libanului. Ziaristul s-a hotărât să îmbunătăţească ştirea: aşa s-a întâmplat că autorităţile *libaneze* au decis să înfiinţeze o casă memorială la Bayreuth!

Lucrurile se complică atunci când autorul cărţii de tradus foloseşte, în cazul unei opere, titlul pe care opera respectivă l-a căpătat în limba lui, altul decât cel original. Ce trebuie să facă traducătorul? Să caute până găseşte titlul original, să folosească în traducere acest titlu şi, dacă e nevoie, să indice într-un fel – cel mai comod printr-o notă de subsol – titlul adaptat într-altă limbă decât cea în care a fost scrisă cartea. Într-o culegere de studii purtând titlul *Patristique et humanisme*, H.-I.Marrou a menţionat o sumedenie de scrieri de patristică din primele secole creştine cu titlul franţuzesc. Evident, scrierile respective nu au fost scrise în franceză (limbă care nu exista la acea dată). Ce face traducătorul? Trebuie să găsească titlurile originale (în cazul în speţă, în greceşte sau latineşte) şi să le folosească în traducere. Va descoperi astfel că printre specialişti circulă cu titluri latineşti chiar opere antice scrise în greceşte şi al căror titlu este binecunoscut; sunt ediţii critice ale operelor lui Platon unde *Politeia* (*Republica*) apare cu numele *Civitas*. Dacă nu procedează astfel, cred că mai bine renunţă să traducă respectiva carte (va apărea drept neserios şi va alimenta serioase rezerve la cititorul avizat).

Există traducători care cred că astfel de chestiuni trebuie rezolvate de redactorul de carte din editură. Redactorul de carte din editură este însă tracasat de diverse operaţii (administrative, financiare etc.) care n-au nimic de-a face cu apariţia cărţii şi «uită» să stabilească varianta adecvată a termenilor; se poate întâmpla la fel de bine să creadă că este sarcina traducătorilor să rezolve chestiunea. Ruşinea îi revine însă cu siguranţă traducătorului (cititorul îl înjură şi îi subevaluează munca).

Scurt despre umilinţă. Dacă una dintre trăsăturile definitorii ale stilului este *alegerea* între elementele expresive ale limbii (lucru susţinut de toţi stilisticienii), atunci traducătorul are *obligaţia* să respecte *alegerea* autorului. Dacă acesta din urmă a

BDD-A4928 © 2004 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:58 UTC)

scris *choix* (*alegere*), lăsând deoparte *option* (*opțiune*) şi *alternative* (*alternativă*), traducătorul să-i respecte preferința. Nu sunt deloc puține cazurile când traducătorul nu-i lasă autorului plăcerea de a fi tradus cuvânt cu cuvânt acolo unde lucrul este perfect posibil. De ce?

Există două şcoli de traducere: şcoala *chirurgicală* şi şcoala *cosmetică*. Reprezentanții celei dintâi se străduiesc să se mențină cât mai aproape de autor (*menuaille* – care e compus din *menu*, mic, neînsemnat şi *-aille*, element cu valoare peiorativă al substantivelor colective – a fost tradus în româneşte mărunțime – *mărunt* păstrează ideea din *menu*, *-ime* semnalează substantive colective, dar nu evidențiază nuanța peiorativă, lăsată în seama lui *mărunt*); reprezentanții celei de-a doua vor cu tot dinadinsul să înfrumusețeze textul, să-l facă «să sune bine» (ei înşişi au nostalgii de autor). Cazul lui *menuaille* – *mărunțime* este unul simplu. Sunt însă autori a căror sintaxă e foarte contorsionată, tare greu de disciplinat. Ce-i de făcut? Dacă nu face ici-colo diverse reparații, traducătorul va fi interpelat de cititori: nu se pricepe! Dacă intervine, se expune riscului de a deveni un Procust stilistic, care culcă pe patul traducerii toate cărțile care îi trec prin față. Toți autorii traduşi vor suna la fel, indiferent de diferențele stilistice dintre ei.

Evident, nu există sfaturi. Până la urmă contează felul cum priveşte fiecare traducător actul creației, cum se priveşte fiecare traducător pe sine. Cu mirare am constatat, traducând din franceză cărți în care apăreau traduceri în această limbă din autori non francezi, că traducerile respective nu semănau nicidecum cu traducerile în română din aceiaşi autori. De pildă, nici varianta franțuzească, nici varianta românească nu semănau cu originalul englezesc. Ba am constatat chiar, voind să copiez un fragment dintr-un dialog de J.J.Rousseau apărut în culegerea *Scrieri despre artă* (există obiceiul preluării unor fragmente deja traduse, cu indicarea ediției şi traducătorului, mai ales în cazul unor autori – mai ales filosofi, teoreticieni literari sau ai artei – care pretind traducători specializați), că fragmentul respectiv semăna cu originalul ca o picătură de apă cu un bob de strugure (amândouă conțin... apă).

Am să închei cu un sfat, totuşi (un sfat explicabil prin expresia «a face haz de necaz»). Traducători, traduceți, dar, pe cât puteți, citiți cărțile în original!

BDD-A4928 © 2004 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:03:58 UTC)